

Ἡ πέμπτη τέλος ἀπόδειξις ὁριάται ἐκ τῆς διατάξεως τῶν ὄντων (ex gubernatione rerum). Πάγτα δηλαδὴ τὰ φυσικὰ σώματα καίπερ στερούμενα γνώσεως τείνουσιν εἰς ὅρισμένον σκοπόν. Ἀλλὰ τὸ ἀμοιρούμενα γνώσεως τότε μόνον τείνει εἰς σκοπόν, ὅταν κανονίζηται ὑπό τινος γινόσκοντος καὶ νοοῦντος, καθὰ τὸ βέλος ὑπὸ τοῦ τοξότου. Κατ’ ἀγάγκην ἂρα ὑπάρχει ἐν κροῦ, ὥφ’ οὖν πάντα τὰ φυσικὰ πράγματα κατευθύνονται εἰς σκοπόν τὸ δὲ δὲν τοῦτο ὀνομάζομεν θεόν¹.

Διὸ τῶν εἴδομένων ἀποδεῖξεν οὖν μόνον κυροῦται ἢ τοῦ θεοῦ ὑπαρχεῖς ἀλλὰ καὶ παρέχεται ἢ γνῶσις ἐνίων τοῦ θεοῦ κατηγορημάτων. Γινόσκομεν δηλαδὴ τὸν θεὸν ὡς τὸ πρῶτον κινοῦν, τὴν πρώτην καὶ ἀμοιρούμενην αἰτίαν, τὸ ἀναγκαῖον καὶ ἔλλογον καὶ τελειότατον ὄν. Ἐντεῦθεν ἀναπτύσσεται εὐρύτερον ἢ τοῦ θεοῦ ἔννοια καὶ παρίστανται ἀκριβέστερον αἱ τούτου ἰδιότητες.

6. Ἰδιότητες τοῦ θεοῦ. Ὁ θεός, ὃν ἢ πρώτη αἰτία, εἶναι καθαρὸς ἐνέργεια (actus purus), πᾶσα δὲ δύναμις εἶναι ξένη αὐτοῦ. Διότι, ἀφοῦ ἢ ἐνέργεια καθ’ ἑαυτὴν εἶναι προτέρα τῆς δυνάμεως, ὁ θεὸς ὡς τὸ πρῶτον ὃν εἶναι μόνον καθαρὸς ἐνέργεια, ἀνευ τινὸς ὕλης. Ἐὰν εἶχεν δὲ θεὸς ἐν ἑαυτῷ δύναμιν (δυνάμει εἶναι), δὲν θὰ ἦτο τὸ πρῶτον ὃν, ἢ πρώτη αἰτία, ἀλλὰ θὰ προϋπέθετεν ὑπερτέραν αἰτίαν ἀγούσαν ἀπὸ τῆς δυνάμεως εἰς τὴν ἐνέργειαν. Ὅπότε δὲ εἶναι δὲ θεὸς καθαρὸς ἐνέργεια, εἶναι καὶ ἀπόλυτος ἀπλότης. Οὐ μόνον ἀποκλείει πᾶσαν ὕλην, διότι ἢ ὕλη εἶναι οὐσιωδῶς δύναμις, ἀλλὰ καὶ τὴν μεταφυσικὴν σύνθεσιν τὴν ἐξ οὐσίας καὶ ὑπάρχειως οὐδαμῶς ἐπιδέχεται. Διότι, εἰπεν διεκοίνοντο ἐν τῷ θεῷ, δπως ἐν τοῖς δημιουργήμασιν, ἢ οὐσία καὶ ἢ ὑπαρχεῖς, θὰ εἶχεν ἐκείνη πρὸς ταύτην ὡς ἢ δύναμις πρὸς τὴν ἐνέργειαν· ὅπερ ἀδύνατον. Διότι πρῶτον μὲν πᾶσα δύναμις εἶναι ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀποκεκλεισμένη, δεύτερον δὲ οὔτε ὑπὸ ἀλλοτρίας αἰτίας δύναται νὰ ἀχθῇ δὲ θεὸς εἰς τὸ ὑπάρχειν (διότι αὐτὸς εἶναι ἢ πρώτη αἰτία) οὔτε ὥφ’ ἑαυτοῦ, διότι τότε ἐπρεπε νὰ ἦτο ἐνεργὸς πρὸ τοῦ νὰ ὑπάρχῃ, ὅπερ ἀτοπον. Ὅπότε ἂρα δὲν σύγκειται ἐξ οὐσίας καὶ ὑπάρχειως ἀλλ’ ἀμφότερα παρὰ τῷ θεῷ συμπίπτουσιν εἰς τὸ αὐτό². Ὅπως δὲ οὐδεμία ὑπάρχει ἐν τῷ θεῷ σύνθεσις οὐσίας καὶ ὑπάρχειως, οὕτως οὐδεμία ὑπάρχει ἐν αὐτῷ σύνθεσις οὐσίας καὶ συμβεβηκότων, διότι καὶ ἐν τοιαύτῃ συνθέσει θὰ εἴχομεν τὴν σχέσιν δυνάμεως καὶ

¹ Summa theol. 1, qu. 2, art. 3. Ἡ πέμπτη ἀπόδειξις κατάγεται ἐκ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Ἀβερρόου.

² Contra Gent. 1, 16. 20. 22. Summa theol. 1, qu. 3, art. 1 καὶ 2.

ένεργειας μὴ ἀφιεῖσθαι, ὡς εἴδομεν, τῷ θεῷ¹. Οὐ μόνον δὲ τὸ ἀπλούστατον ὃν εἶναι ὁ θεὸς ἄλλὰ καὶ τὸ τελειότατον. Τὸ δυνάμει δηλαδὴ ὃν σημαίνει προφανῶς ἔνδειαν καὶ κατὰ τοσοῦτον εἶναι ἔκαστον ὃν τέλειον, καὶ² ὅσον εἶναι ἐνεργείᾳ. Ἀλλ' ὁ θεὸς ὑπάρχει, ὡς εἰρηται, καθαρὰ ἐνέργεια καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀπολύτως τέλειος, ὃστε πᾶσα ἔνδεια καὶ ἔλλειψις εἶναι ἀλλοτρία αὐτοῦ. Πρὸς δέ, ὑπάρχων δὲ θεὸς ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ³ δι' ἑαυτοῦ ἔχει πάντας ἐν ἑαυτῷ τὴν δλότητα τοῦ εἶναι, δὲν ἔχει τὸ παρόπαν μὴ εἶναι καὶ ἐπομένως οὐδὲ ἀτέλειαν. Πᾶσαι αἱ τελειότητες αἱ ἐν τοῖς δημιουργήμασι παρατηρούμεναι ἐμπεριέχονται ἡδη τρόποτερον ἐν τῷ θεῷ ως τῇ πρώτῃ αἰτίᾳ· διότι, ἂν μὴ ὑπῆρχον ἐν τῷ θεῷ ως τῇ αἰτίᾳ, οὐδὲ⁴ ἐν τοῖς ἀποτελέσμασι θὰ ὑπῆρχον. Ὑπάρχουσι δὲ δημιουργίας ἐν τῷ θεῷ αἱ τελειότητες οὐχὶ ἐν περιφρισμένῳ μέτρῳ, ως ἐν τοῖς δημιουργήμασιν, ἄλλὰ κατὰ τρόπον πολλῷ ἕντηλότερον καὶ πληρέστερον, ἀφοῦ ὁ θεὸς εἶναι ὑπὲρ πάντα τῶν ὄντων τὰ γένη⁵. Λί τελειότητες τοῦ θεοῦ ἀπονεμόμεναι αὐτῷ ως κατηγορήματα δὲν σημαίνουσι τὴν πρὸς τὰ δημιουργήματα σχέσιν ἐκείνου ἀλλ' εἶναι αὐτὴ ἡ τοῦ θεοῦ οὐσία· ἐκάστη δὲ τῶν θείων ἰδιοτήτων ἐμφαίνει τὴν δλῆγην τοῦ θεοῦ οὐσίαν. Πραγματικὴ διαφορὰ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ ἢ τῶν θείων ἰδιοτήτων ἀπ' ἀλλήλων οὐδεμία ὑπάρχει. Ἀλλ' εἰ καὶ πᾶσαι αἱ τελειότητες εἶναι ἐν τῷ θεῷ κατ' ἀλήθειαν ἐν, δημιουργίας διακρίνομεν αὐτὰς ἐν τῇ διανοίσει· εἰκότως. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἀδυνατοῦμεν νὰ νοήσωμεν τὴν θείαν οὐσίαν ἐν τῇ ἀπολύτῳ αὐτῆς ἀπλότητι, σκοποῦμεν τὰς πολλὰς καὶ διαφόρους μορφάς, καὶ⁶ μὲν ἐκείνη ἐν τοῖς δημιουργήμασιν ἀποκαλύπτεται. Νοοῦμεν λοιπὸν τὸν θεόν κατὰ παντοῖας ἀπόφεις καὶ διαφόρους τρόπους, δτὲ μὲν κατὰ ταύτην δτὲ δὲ κατ' ἐκείνην τὴν τελειότητα. Τούτου οὕτως ἔχοντος τὰς τῷ θεῷ ἀπονεμομένας ἰδιότητας δὲν πρέπει νὰ θεωρῶμεν ως τὰς αὐτὰς ἢ συντονύμιους ἄλλα νὰ διακρίνωμεν⁷.

Ἐκ τῆς τελειότητος τοῦ θεοῦ συνάγονται καὶ ἄλλαι ἰδιότητες αὐτοῦ. Ὡς ἀπολύτως τέλειος ὁ θεὸς εἶναι καὶ τὸ ἀκρότατον ἀγαθόν, ἔτι δὲ ἀπειρος καὶ ἔνος παντὸς περιφρισμοῦ καὶ κακίας⁸. Εἰς τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀπείρου ἀκολουθεῖ ἡ τῆς πανταχοῦ παρουσίας. Ὁ θεὸς δη-

¹ Summa theol. I, qu. 3, art. 3 καὶ 7.

² Summa theol. I, qu. 4, art. 2. Contra gent. I, 28.

³ Summ. theol. I, qu. 8, art. 2, qu. 13, art. 4. Quaest. disp. De pot. qu. 7, art. 6.

⁴ Contr. Gent. I, 37. Summa theol. I, qu. 6, art. 1, qu. 7, art. 1.

λαδὴ ὡς ποιητικὴ καὶ συνεκτικὴ αἰτία πάντων εἶναι ἐν πᾶσιν¹. Οὐ μόνον δὲ πανταχοῦ παρὸν εἶναι ἀλλὰ καὶ ἀναλλοίωτος· διότι πᾶσα ἀλλοίωσις προϋποθέτει τὸ δυνάμει εἶναι ἀλλ' ὁ θεὸς εἶναι καθαρὰ ἐνέργεια καὶ ἐπομένως ἀγεπίδεκτος μεταβολῆς· ἔπειτα πρὸς τί νὰ ἀλλοιωθῇ ὁ θεός; ἵνα τύγος ἄρα ἐπιτύχῃ τὸ τελειότατον καὶ ἀγενδεέστατον ὅν²; Ἀναλλοίωτος δὲ ὅν ὁ θεὸς εἶναι καὶ ἀΐδιος· ὃς ἀΐδιος πάλιν δὲν ἔχει οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος³.

‘Ο θεὸς ως τὸ τελειότατον ὅν εἶναι ὅμα καὶ ἀπόλυτος νόησις. Πρὸς δὲ ἔτι ἡ γνωστικὴ αἰτία τοῦ ὅντος εἶναι ἡ ἀὑλος φύσις αὐτοῦ, δισφερὸς δὲ μᾶλλον ἀὑλον εἶναι τοσούτῳ μεῖζονα ἔχει γνωστικὴν δύναμιν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι ἀπολύτως ἀὑλος, ἔπειται δὲ εἶναι καὶ ἀπόλυτος νόησις. ‘Υποκείμενον δὲ τῆς νοήσεως τοῦ θεοῦ δὲν εἶναι ἄλλο ἢ μόνη ἡ ἴδια αὐτοῦ οὐσία· διότι, ἐὰν ἐνόει ὁ θεὸς ἄλλο παρὰ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν, θὰ εἶχεν αὐτὸν ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν καὶ ἐκ τούτου θὰ ἔξηρται, ὅπερ ἀτοπον. Τὸ πρῶτον λοιπὸν ὑποκείμενον τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ θεός· ὁ θεὸς εἶναι ἀπόλυτος αὐτογνωσία, γινώσκει ἑαυτὸν καθ' ὅλην τὴν ἑαυτοῦ τελειότητα⁴. ‘Ἐκ τῆς αὐτογνωσίας τοῦ θεοῦ ἥρηται καὶ ταύτης ἐπακολούθημα εἶναι ἡ τοῦ θεοῦ γνῶσις τῶν ἀλλων ὅντων. Γινώσκων δηλαδὴ ἑαυτὸν ὅλως γινώσκει ἑαυτὸν καὶ ὡς αἰτίαν· ἀλλ' ὁ τὴν αἰτίαν τελείως γινώσκων γινώσκει καὶ τὸ ἀντίστοιχον ἀποτέλεσμα. ‘Ο θεὸς ἄρα γινώσκων ἑαυτὸν τελείως ὡς τὴν αἰτίαν τῶν ἀλλων ὅντων γινώσκει κατ' ἀγάγκην καὶ τὰ ὅντα ταῦτα· τοῦτο δὲ τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον τὰ ἀποτελέσματα προϋπάρχουσιν ἐν τῷ αἰτίῳ αὐτῶν κατὰ νοητὸν τρόπον. Λοιπὸν ὁ θεὸς γινώσκει πρῶτον μὲν ἑαυτὸν εἶτα δὲ δι' ἑαυτοῦ καὶ ἐν ἑαυτῷ πάντα τὰλλα⁵. Καὶ ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι ἡ αἰτία οὐ μόνον τῶν καθόλου εἰδῶν ἀλλὰ καὶ τῆς ὕλης, δι' ἣς τὰ εἴδη γίνονται μερικά, διὰ τοῦτο ἡ τοῦ θεοῦ γνῶσις δὲν περιορίζεται μόνον ἐν τοῖς γενικοῖς ἀλλ' ἐκτείνεται καὶ εἰς πάντα τὰ μερικά⁶.

‘Ἐν τοῖς ἦδη εἰρημένοις ὑπάρχει τῆς ἴδεολογίας ἡ βάσις. ‘Ἐὰν ἴδεα καλῆται τὸ πρότυπον τῶν δημιουργημάτων, αὐτὴ ἡ θεία οὐσία

¹ In 1. sent. 1, dist. 37, qu. 1, art. 1.

² Summa theol. 1, qu. 9, art. 1.

³ Aut. 1, qu. 10, art. 1.

⁴ Contra Gent. 1, 44, 46. Summa theol. 1, qu. 14, art. 2.

⁵ Contra gent. 1, 49.

⁶ De verit. qu. 2, art. 5, Summa theol. 1, qu. 14, art. 11.

είναι ή τῶν ὅντων ίδεα. Πάγτως δὲ ή ίδεα σημαίνει τὴν θείαν οὐσίαν οὐχὶ καθ' ἑαυτὴν ἀλλὰ μόνον καθ' ὅσον εἶναι πρότυπον καὶ λογικὸν αἴτιον τῶν ὅντων¹. Νοῶν δὲ θεός τὴν ίδεαν αὐτοῦ οὐσίαν νοεῖ ταῦτην οὐχὶ μόνον καθ' ἑαυτὴν ἀλλὰ καὶ ὡς πρότυπον αἰτίαν τῶν δημιουργημάτων· καὶ θ' ὅσον λοιπὸν νοεῖ αὐτὴν ὡς αἰτίαν τῶν ὅντων, εἶναι ή θεία οὐσία ή ίδεα αὐτῶν. Καὶ ὑπάρχει μὲν μία μόνον κατ' ἄλλην θείαν ίδεα, ὅπότε μὲν θεία οὐσία καὶ ή θεία νόησις εἶναι μία· δυνάμεθα δέ θμος νὰ λέγωμεν περὶ πολλῶν ίδεων, ἐφ' ὅσον τὴν θείαν οὐσίαν μιμοῦνται τὰ διάφορα ὅντα κατὰ διάφορον τρόπον².

Φυσικὸν ἐπικολούθημα τῆς νοήσεως εἶναι ή βιούλησις. Καὶ ὅπως η γόησις τοῦ θεοῦ ταυτίζεται τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, οὗτοι καὶ ή βιούλησις· βιούλησις καὶ οὐσία τοῦ θεοῦ συμπίπτουσιν τὸς τὸ αὐτό³. Τὸ πρῶτον τῆς βιούλησεως — καθὰ δὴ καὶ τῆς νοήσεως — τοῦ θεοῦ ὑποκείμενον εἶναι αὐτὸς δὲ θεός, ή ίδεα τοῦ θεοῦ οὐσία καὶ ἀγαθότης. Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον βιούλεται δὲ θεός καὶ ἄλλο δὲ τι δὲν εἶναι αὐτός. Ένταῦθα διμοις ὑπάρχει διαφορά, δὲ τι δὲ θεός βιούλεται ἕαυτῷ μὲν ἀναργκαῖος τὰ δὲ ἄλλα ἐλευθέρως. Εαυτὸν μὲν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ βιούληται ὡς τὸ ἀκρότατον καὶ ἀπειρον ἀγαθόν, ἐν φύσει μὲν δῆδις μακάριος· τὰ δὲ ἄλλα βιούλεται ἐλευθέρως, διότι ταῦτα οὐδαμῶς εἶναι ἀναγκαῖα εἰς τὴν ἀπόλυτον ἔκαίνου τελειότητα καὶ μακαριότητα⁴. Όπότε δὲ βιούλεται τὰ ἄλλα ἐλευθέρως, ἔχει πάντως καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ποιῆσαι αὐτά. Ο θεός λοιπὸν πρέπει νὰ νοηθῇ μὴ μόνον ὡς ἀπόλυτος νόησις ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπόλυτος δύναμις, διὸ τὸν κάστον ἐποίησε. Πρὸ τούτου δὲ ξεριζώμεν εἰς τὴν κοσμολογίαν, φρερὸς ιδιοτεχνοῦ διαπέδοι διάλογος τὸ δύγια τῆς μάγιας τριάδος.

7. Θεία τριάς. Ο θεός γνῶσιν καὶ βιούλησιν ἔχων εἶναι ζωὴ. Γνώσκων δὲ καὶ ἀγαπῶν ἕαυτὸν ἐν τῇ ἀπείρῳ αὐτοῦ φύσει εἶναι εὐδαιμόνων. Η ζωὴ τοῦ θεοῦ εἶναι ή ἀκροτάτη καὶ ἀπόλυτος εὐδαιμονία⁵. Εἰ καὶ εἶναι εἰς διακρίνεται εἰς τοὺς πρόσωπα. Βεβαίως ή τριαδικὴ τοῦ θεοῦ φύσις εἶναι ἀληπτος καὶ ἀγνώριστος τῷ νῷ, ὥστις γνώσκει τὸν θεόν ὡς δημιουργικὴν δύναμιν καὶ ἐπομένως ὃς εἶναι. Άλλο διότε ἐγνώσθη διὰ τῆς ἀποκαλύψεως ή τρισυπόστατος τοῦ θεοῦ ζωῆς,

¹ Summa theol. 1, qu. 15, art. 2.

² Summa theol. 1, qu. 15, art. 2. De verit. qu. 3, art. 8.

³ Summa theol. 1, qu. 19, art. 1. Contra gent. 1, 73.

⁴ Summa theol. 1, qu. 19, art. 3.

⁵ Contra gent. 1, 97. 100. Summa theol. 1, qu. 18, art. 3.

δύναται δὲ νοῦς νὰ προσαγάγῃ θεωρητικοὺς λόγους οὐχὶ μὲν ἀποδεικτικοὺς ἀλλὰ τούλαχιστον κυρωτικοὺς τῆς θείας τριάδος¹. Ὁμολογεῖ λοιπὸν ὅτι ἐν τῷ θεῷ γίνεται ἐκπόρευσις προσώπων, ἥτις πρέπει νὰ νοηθῇ οὐχὶ ὡς γινομένη κατὸν ἀγαλογίαν τῶν σωματικῶν ἐκτὸς τοῦ θεοῦ ἀλλ᾽ ἐν αὐτῷ. Γίνεται δὲ ἐν τῷ θεῷ ἐκπόρευσις κατά τε τὴν γνῶσιν καὶ τὴν βούλησιν. Ἐνῷ δηλαδὴ γινώσκει δὲ θεὸς ἑαυτόν, προέρχεται δὲ αὐτοῦ τὸ κατάλληλον νόημα ἑαυτοῦ, δὲ θεῖος λόγος². ἐνῷ δὲ πάλιν βούλεται ἑαυτόν, προέρχεται δὲ ἀγάπη. Καὶ ταυτίζονται μὲν ἐν τῷ θεῷ δὲ γνῶσις καὶ δὲ βούλησις ἀλλ᾽ δὲ ἔννοια τῆς γνώσεως καὶ δὲ ἔννοια τῆς βούλησεως ποιοῦσιν διρισμένην τάξιν τῶν ἐκ τῶν ἐνεργειῶν ἐκείνων προερχομένων ἐκπορεύσεων, διότι δὲ ἀγάπη προῦποθέτει τὴν γνῶσιν³. Η κατὰ τὴν θείαν γνῶσιν ἐκπόρευσις δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς γέννησις· διότι α) τὸ ἐκπορευόμενον, δὲ λόγος, δὲν χωρίζεται ἀπὸ τοῦ ἐξ οὗ ἐκπορεύεται ἀλλὰ μένει μετὸν αὐτοῦ ἐν· β) τὸ ἐκπορευόμενον εἶναι ἀπείκασμα ἐκείνου, καθὼν δένον δὲ θεὸς ἐν τῷ λόγῳ νοεῖ ἑαυτόν, τὸ δὲ νόημα εἶναι δεὶ εἰκὼν τοῦ νοούμενου· γ) τὸ ἐκπορευόμενον ἔχει τὴν αὐτὴν φύσιν ἐκείνῳ, δὲ οὗ ἐκπορεύεται, διότι νοεῖ καὶ εἶναι ἐν τῷ θεῷ ταυτίζονται. Λοιπὸν δὲ τοῦ θεοῦ ἐκπόρευσις τοῦ λόγου εἶναι τις γέννησις, διὸ καὶ δὲ μὲν θεὸς καλεῖται «πατήρ» δὲ λόγος «υἱός»⁴. Ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ δὲ τοῦ θεοῦ ἐκπόρευσις τῆς ἀγάπης δὲν δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς γέννησις ἀλλὰ πρέπει ὡς ἐπὶ τῆς βούλησεως ἐρειδομένη νὰ νοηθῇ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ κινοῦντος ἑαυτὸς καὶ τείνοντος εἰς τι. Τὸ κατὰ τὴν ἀγάπην ἐν τῷ θεῷ ἐκπορευόμενον δὲν εἶναι ὡς γεννώμενον ἀλλ᾽ ὡς πνεῦμα (*spiritus*), ὅπερ ὅνομα ὑποδηλοῖ τὴν πρότερον πρότερον τὸ δικόν καὶ τάσιν. Ὁθεν τὸ τρίτον τῆς θεότητος πρόσωπον καλεῖται «πνεῦμα»⁵. Τῆς ἀγίας τριάδος νομίζει δέ τι ενδοίσκει δὲ Θωμᾶς ἔχνος μὲν ἐν πᾶσι τοῖς δημιουργήμασιν εἰκόνα δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ὅπως δηλαδὴ δὲ θεὸς γινώσκει καὶ ἀγαπᾷ ἑαυτόν, οὕτω καὶ δὲ ἀνθρώπος γινώσκει καὶ ἀγαπᾷ τὸν θεόν. Καὶ ὅπως ἐν τῷ θεῷ ενδοίσκονται δύο ἐκπορεύσεις, δὲ τῆς γνώσεως καὶ δὲ τῆς ἀγάπης, οὕτω συμβαίνει καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅστις γινώσκει καὶ ἀγαπᾷ⁶.

8. Κοσμολογία· ἡ δημιουργία. Τὰ δύντα ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ

¹ *Summa theol.* 1, qu. 32, art. 1.

² *Summa theol.* 1, qu. 27, art. 3.

³ *Summa theol.* 1, qu. 27, art. 2.

⁴ Λότ. 1, qu. 27, art. 4.

⁵ Λότ. 1, qu. 93, art. 1 καὶ 5.

τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός. Πρὸς καθισμὸν δὲ τῆς δημιουργίας, ώς ἐκδέχεται ταύτην δὲ Θωμᾶς, πρέπει νὰ σημειωθῶσι τρία κύρια γνωρίσματα. Πρῶτον μὲν ἀφνεῖται δὲ φιλόσοφος τὴν προῦπαρξιν τῆς ὥλης, ἐξ ἣς θὰ ἐμορφωθῇ ὑπὸ τοῦ θεοῦ δὲ κόσμος· δὲ θεὸς ποιεῖ τὰ ὅντα ἐκ τοῦ ἀπολύτου μηδενός, ὡστε παρὰ τὸν θεὸν δὲν τίθεται δευτέρα ἀτίκος ἀρχὴ (ἢ ὥλη). Δεύτερον δὲ εἰς τὴν δημιουργίαν ἀνήκει κατὰ φύσιν πρότερον τὸ μὴ εἶναι ἢ τὸ εἶναι, τουτέστιν ἡ δημιουργία καθ' ἑαυτὴν δὲν ὑπάρχει ἀλλὰ λαμβάνει τὴν ὑπαρξιν ἐξ ἄλλης ἀνωτέρας αἰτίας· ἐν ἄλλαις λέξεσιν δὲ κόσμος δὲν συμπίκτει τῷ θεῷ ἀλλ' εἶναι διάφορος αὐτοῦ. Τοίτον δὲ τέλος ἡ τῆς δημιουργίας ἔννοια δηλοῖ ὅτι τὸ δημιουργημένον μόνον κατὰ τὴν φύσιν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν ἐπηκολουθήσει τῷ μηδενὶ, ὅτι ἂρι δὲ κόσμος ἔχει ἀρχήν¹. "Οτι δὲ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενός, εἶναι ἀλήθεια οὐ μόνον τῆς πίστεως ἀλλὰ καὶ τοῦ λόγου καὶ δίνυται νὰ ἀποδειχθῇ. Η ἀπόδειξις περιορίζεται εἰς τὰ δύο πρῶτα γνωρίσματα τῆς δημιουργίας καὶ δὲν περιλαμβάνει τὸ τελευταῖον. Λύνεται δηλιδὴ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι τὰ δημιουργημένα δὲν προῆλθον οὔτε ἐκ προῦπαρχούσης ὥλης οὔτε ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τοῦ θεοῦ· δὲν δύναται δὲ διμως νὰ ἀποδειχθῇ ἀλλ' εἶναι μόνον ἀρθρὸν πίστεως τὸ ὅτι δὲ κόσμος ἔχει ἀρχήν². Λοιπὸν τὸ ὅτι δὲ κόσμος ἐδημιουργήθη, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς φύσεως τοῦ θεοῦ ὡς τῆς πρώτης πάντων αἰτίας. Ἐπειδὴ δὲ θεὸς εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἀκροτάτη πάσης ὑπάρξεως αἰτία, ἐπεται δὲ τὰ ὅντα προέρχονται ἐκ τοῦ θεοῦ οὐ μόνον ἐν μέρει, κατὰ τὸ εἶδος αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ὕλον, τ. ε. κατὰ τε τὸ εἶδος καὶ τὴν ὥλην. Ὁ θεὸς ἂρι εἶναι ἡ αἰτία καὶ τοῦ εἶδους καὶ τῆς ὥλης. Ἐάν ἡ ὥλη προῦπηρχε τῶν ὅντων καὶ μὴ ἐδημιουργεῖτο ὑπὸ τοῦ θεοῦ, δὲν θὰ ἦτο οὖτος ἡ αἰτία παντὸς ὅντος, διπότε ἡ ὥλη δὲν θὰ εἶχεν αἰτίαν τὸν θεόν³. "Ωστε ἡ ὥλη ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Πρὸς δέ, ἐπειδὴ ἐν τῷ θεῷ οὐδεμία ὑπάρχει ὥλη, φανερὸν ὅτι αὕτη δὲν ἀπέρρευσεν ἐκ τοῦ θεοῦ ἀλλ' ἐγένετο ὑπὸ αὐτοῦ ἐκ τοῦ μηδενός, τουτέστιν ἐδημιουργήθη. Ἀπλῶς εἰπεῖν δὲ θεὸς ὡς καθαρὸς ἐνέργεια ἐνεργεῖ συμφώνως τῇ ἑαυτοῦ οὐσίᾳ, τουτέστιν ἀγει εἰς τὴν ὑπαρξιν τὸ ὕλον ὃν κατά τε τὴν ὥλην καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ· καὶ τοῦτο εἶναι ἡ δημιουργία⁴.

¹ In 1. sent. 2, dist. 1, qu. 1, art. 1.

² Ἐνθ. ἀνωτ.

³ Contr. gent. 2, 16. Summa theol. 1, qu. 45, art. 2.

⁴ Contr. gent. 2, 16. Ο Θωμᾶς ἐντόνως ἀποκρούει τὴν δοξασίαν, καθ'

Καὶ ἦ μὲν ἐξ τοῦ μηδενὸς δημιουργία δύναται, ὡς εἴρηται, νὰ ἀποδειχθῇ ἄλλο οὐχὶ καὶ ἡ δημιουργία μετὰ τὸ μηδὲν (*post nihilum*). Λὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ θεὸς ἔδημιούργησε τὸν κόσμον, ἐνῷ πρότερον ἦτο μηδέν, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἀδυνατεῖ ὁ νοῦς νὰ ἀποδεῖξῃ ὅτι ὁ κόσμος ὡς τοιοῦτος ἔλαβεν ἀρχήν. Αἱ ἀποδεῖξεις, λέγει, αἱ ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου προσαγόμεναι δὲν εἶναι ἴσχυραι καὶ ἀναντίορητοι. Οὗτο π. χ. ὁ θεοφάνειας, ὅτι ἐκ τοῦ μηδενὸς (*ex nihilo*) συνάγεται ἀμέσως τὸ μετὰ τὸ μηδὲν (*post nihilum*), δὲν εἶναι ὅρθος διότι ἡ τῆς δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενὸς ἔννοια περιέχει τοῦτο μόνον, ὅτι τὸ μηδέν προηγεῖται τοῦ εἶναι κατὰ τὴν *qūmūn* οὐχὶ δὲ κατὰ τὴν διάραστα¹. Ἐτέραν ἀπόδειξιν ἐπάγονται τήνδε· ἐὰν ὁ κόσμος ἦτο ἄναρχος, ἢ τῆς γενέσεως σειρὰ θὰ ἔχωρει πρὸς τὰ ὅπιστα ἐπ’ ἀπειρον (regressus in infinitum), ὥσπερ ἄτοπον. Πρὸς ταύτην ἀντιλέγει ὁ Θωμᾶς ὅτι ἡ εἰς τὸ ἀπειρον ἐπιστροφὴ εἶναι ἄτοπος μόνον ἐπὶ τῶν διαμέσων αἰτίων καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἀπολύτου αἰτίας². Ἔτι δὲ λέγουσιν ὅτι ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ἀειδιότητος θὰ προήρχετο ἀπειρος τῶν ἀνθρώπινων ψυχῶν ἀριθμός, ὥσπερ ἄτοπον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόδειξις αὕτη δὲν θεωρεῖται διοική· διότι πρῶτον μὲν δὲν εἶναι ἀποδειγμένον ὅτι ὁ θεὸς δὲν ἔδημιούργησεν ἀπειρον ἀριθμὸν ὅντων· ἔπειτα δὲ καὶ τεθέντος ὅτι τοῦτο εἶναι ἀδύνατον ἐνδέχεται τὰ μὲν ἄλλα δύντα νὰ ἔδημιούργησιν ἀειδια τὸ δὲ ἀνθρώπινον γένος νὰ ἔλαβεν ἀρχήν³. Καὶ ὥποις δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ κόσμος ἔχει ἀρχήν, οὗτο πάλιν δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ τὸ ἀναντίον, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι κατ’ ἀνάγκην ἄναρχος. Ἐὰν ὁ κόσμος ἦτο κατ’ ἀνάγκην ἄναρχος, θὰ ὑπῆρχε κατ’ ἀνάγκην. Ἀλλὰ πόθεν προκύπτει τῷ κόσμῳ ἡ ἀνάγκη; Βεβαίως ἡ ἔξ αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἦτο τοῦ θεοῦ. Ἀλλ’ ὁ μὲν κόσμος ὃν δημιούργημα ἔχει ἄλλην αἰτίαν καὶ εἶναι ὡς τοιοῦτος τυχαῖος. Ὁ δὲ θεὸς πάλιν, ἡ δρᾶσα αἰτία, δὲν ἔνεργει κατ’ ἀνάγκην ἄλλὰ ποιεῖ τὸν κόσμον μετ’ ἀπολύτου ἔλευθερίας, ὅστε τὰ δημιουργήματα δὲν ὑπάρχουσι κατ’ ἀνάγκην· οὐδὲ εἶναι τὰ δημιουργήματα ἀναγκαῖος σκοπὸς τῆς θείας ἔνεργείας, διότι αὕτη τὸν σκοπὸν ἔχουσα ἐν αὐτῷ τῷ θεῷ δὲν ἔχει χρείαν τῶν δημιουργημάτων ἄλλ’ εἶναι ἀνευ τούτων τελειο-

ἢν ἡ δημιουργία ἐγένετο ὑπὸ τοῦ θεοῦ οὐχὶ ἀμέσως ἄλλα διὰ διαμέσων αἰτίων. *Summa theol.* 1, qu. 45, art. 5.

¹ In 1. sent. 2, dist. 1, qu. 1, art. 5. *De aetern. mundi* 525.

² *Contr. gent.* 2, 38. *Summa theol.* 1, qu. 46, art. 2.

³ *Summa theol.* 1, qu. 46, art. 2.

τάτη. Ὅπότε λοιπὸν ὁ κόσμος δὲν μπάρχει κατ' ἀνάγκην, δὲν δύναται νὰ ὅηθῇ ὅτι εἶναι κατ' ἀνάγκην ἄναρχος. Ήλσι τὸ αἴ πρὸς τοῦτο προσαγόμεναι ἀποδεῖξεις δομῶνται ἀπὸ πληθυμέλων ἀρχῶν καὶ οὐδεμίαν ἔχουσι δύναμιν¹.

Τούτων οὗτως ἔχόντων δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ οὔτε ὅτι ὁ κόσμος κατ' ἀνάγκην εἶναι ἄντεχος οὔτε πάλιν ὅτι κατ' ἀνάγκην ἔχει ἀρχήν. Εἶναι δῆμος μητράτορ νὰ μποτεθῇ ὅτι ὁ κόσμος δὲν ἔχει, ὃς καὶ τούναντίον ὅτι ἔχει ἀρχήν. Ποτέρα τῶν δυνατῶν τούτων μποθέσεων εἶναι ἀληθῆς, ἀδυνατεῖ ὁ γοῦς νὰ ἀποφήνηται. Λιὸν πρὸς διαστήφησιν τοῦ πράγματος ἐσμὲν ἡναγκαιομένοι νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν ἀποκάλυψην καὶ τὴν πίστιν. Η ἀπόμριμος ἀρι, ὅτι ὁ κόσμος ἔχει ἀρχήν, εἶναι ἀπλῶς ἀριθμογενέστειος².

9. Σκοπὸς τῆς δημιουργίας θεῖα πρόνοια. Η τοῦ κόσμου δημιουργία εἶναι προϊὸν ἐλευθέρους τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ ἔξω ἐνεργείας. Ἀλλ' ὁ θεὸς ἐνεργεῖ πρὸς τὰ ἔξω διὰ τῆς διὰ τοῦ νοῦ διεκομένης βουλήσεως αὐτοῦ, οἵτις εἶναι ὅλως ἐλευθέρα. Ὁ θεὸς συγάγεται ὅτι η δημιουργία εἶναι ἔργον τῆς Θείας βουλήσεως καὶ ὡς τοιαύτη εἶναι ἀπολύτως ἐλευθέρα. Οὐχὶ λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης ἄλλα μετ' ἐλευθέρους βουλήσεως δημιουργεῖ ὁ θεὸς τὸν κόσμον³. Λιέτει καὶ κυβερνᾷ τὸν κόσμον ὡς ὅλον καὶ πάντα τὰ τοῦ κόσμου ἄγει εἰς τὸν οἰκεῖον σκοπόν. Σκοπὸς δὲ τῆς δημιουργίας εἶναι η ἀποκαίλυψης τῆς Θείας τελειότητος καὶ ἀγαθότητος, ης κοινωνίας καὶ μέτοχα ἡθέλησε νὰ καταστήσῃ ὁ θεὸς τὰ δημιουργήματα. Ο θεὸς διακοσμεῖ καὶ κατευθίνει πάντα πρὸς τὸν ὀρισμένον σκοπόν· καὶ τοῦτο εἶναι η πρόνοια. Οὐ μόνον ἀρια δημιουργεῖ ἄλλα καὶ διατηρεῖ καὶ κινεῖ τὰ ὅντα διὰ τῆς νοήσεως αὐτοῦ καὶ βουλήσεως εἰς τὸν οἰκεῖον σκοπόν, οἵτοι εἶναι η πάντων κρατοῦσα πρόνοια⁴. Αὕτη δὲν στοχιζεται μόνον τοῦ καθόλου ἄλλα καὶ τῶν καθ'

¹ Διατείνονται τινες ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἀΐδιος καὶ ἐπομένως ἄναρχος, διότι καὶ η τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια εἶναι ἀΐδιος. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἀΐδιότητος, λέγει, τῆς ἐνεργείας οὐδαμῶς συνάγεται η ἀΐδιότης τοῦ ἀποτελέσματος· διότι ὁ θεὸς ἐνεργεῖ πρὸς τὰ ἔξω διὰ τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, ὡστε τὸ ἀποτέλεσμα πρὸς τὰ ἔξω γίνεται μόνον καθ' ὅσον ὁ θεὸς νοῦς δρᾶσι καὶ η θεῖα βούλησις κελεύει ὁ θεὸς λοιπὸν δρᾶσι οὐ μόνον τὴν τοῦ κόσμου μπαρχεῖν ἄλλα καὶ τὴν διάρκειαν. Contr. gent. 2, 31. 32. 35.

² Summa theol. 1, qu. 46, art. 5 «mundum incepisse (iunctum dei- rationis habuisse) sola fide tenetur».

³ De pot. qu. 3, art. 15.

⁴ Contra gent. 3, 64—66.

ἕκαστον· εὐλόγως, διότι τὸ καθόλου ὑπάρχει μόνον ἐν τοῖς καθ³ ἕκαστον. Ἐπὶ πάντα λοιπὸν τὰ ἐπὶ μέρους ἔκτείνεται ἡ θεία πρόνοια καὶ δὴ οὐχὶ ἐμμέσως ἀλλ᾽ ἀμέσως¹. Ἐντεῦθεν εὑνόητον ὅτι ὁ κόσμος διέπεται καὶ κυβερνᾶται κατὰ τρόπον ἀριστον καὶ τελειότατον. Καὶ ἥδυνατο μὲν ὁ θεὸς νὰ ποιήσῃ τὸν κόσμον ἔτι βελτίονα καὶ τελειότερον ἢ νῦν ἔχει, ὅπότε ἥδυνατο καὶ πλείονα γένη ὄντων νὰ δημιουργήσῃ καὶ τὰ ὑπάρχοντα τελειότερα νὰ καταστήσῃ. Ἀλλὰ θεωρουμένης ὅμως τῆς τάξεως τοῦ σύμπαντος ἐν σχέσει πρὸς τὸν σκοπὸν δὲν ἥδυνατο ὁ κόσμος νὰ είγαι βελτίων, διότι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔχῃ σκοπὸν ὑψηλότερον². Ἀλλὰ πῶς ποτε πρὸς τὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην τοῦ κόσμου διάταξιν καὶ τὴν θείαν πρόνοιαν συμβιβάζεται ἡ ὑπαρξίας τοῦ κακοῦ; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀποκρινόμενος ὁ Θωμᾶς λέγει ὅτι ἡ θεία πρόνοια δὲν ἐπιτάσσει νὰ λείπῃ ἀπὸ τοῦ κόσμου τὸ κακόν. Ἐκ τοῦ ἐναντίου μάλιστα ἡ τοῦ κόσμου τελειότης ἀπήτει διαφόρους βαθμοὺς ἀγαθότητος ἐν τοῖς δημιουργήμασι καὶ παντοῖα γένη καὶ εἶδη αὐτῶν. Ὁπότε ἡ θεία πρόνοια ποιεῖ καὶ διατηρεῖ τὴν τοῦ κόσμου τελειότητα, ἔπειτε νὰ μὴ ἀποκλείῃ ὅλως ἀπὸ τῆς δημιουργίας τὸ κακόν. Ἡ ἔμφρων ἀρισταῖς ἐπιβάλλει ὅποις ὁ διακοσμητὴς ἐπιτρέπῃ τῇδε κάκει τὸ ἀτελές, δι᾽ οὗ ἡ ἀγαθότης καὶ τελειότης τοῦ ὅλου ἔξαιρεται. Προστεμήτω ὅτι πολλὰ ἀγαθὰ ἐν τε τῷ ἥθικῷ καὶ τῷ φυσικῷ κόσμῳ θὰ ἔλειπον, εἰ μὴ ὑπῆρχε τὸ κακόν. Οὕτω π. χ. ἐκ τοῦ διωγμοῦ καὶ τῶν παθημάτων ἀναφαίνεται ἡ ὑπομονή, ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ ἐτέρου προέρχεται ἡ γέννησις τοῦ ἄλλου³. Ἀπλῶς εἰπεῖν τὸ κακὸν ὑπάρχει, ἵνα ὑπηρετῇ εἰς τὸ ἀγαθόν.

10. Τὰ παντοῖα δημιουργήματα. Ἡ ὑλη καθ³ ἔαυτὴν ἐν οὐδεμίᾳ χρόνου στιγμῇ δύναται νὰ ὑπάρχῃ, διότι καθ³ ἔαυτὴν λαμβανομένη εἶναι ψιλὴ δύναμις. Ἡ ὑλη ἀριστὸς τοιαύτη δὲν ὑπάρχει πρὸ τῶν πραγματικῶν σωμάτων· τὸ ἀμεσον τῆς δημιουργίας προϊὸν δὲν εἶναι ἡ ὑλη μόνη ἀλλ᾽ ἡ ὑλη μετὺ τοῦ εἶδους, τὸ συναμφότερον⁴. Ὑπάρχουσι δὲ διάφορα γένη σωματικῶν ὄντων καὶ ἐν ἐκάστῳ γένει πολλὰ καὶ διάφορα ἀτομα. Τὸ μὲν πλῆθος τῶν γενῶν ἥρτηται, ὃς ἥδη γινώσκομεν, ἐκ τοῦ πλήθους τῶν μορφῶν (formiae), τὸ δὲ τῶν ἀτόμων ἐκ

¹ Αὐτ. 3, 75—78. De verit. qu. 5, art. 3—7.

² Contra Gent. 1, 66. In 1. sent. 1, dist. 44, qu. 1, art. 2.

³ Contra gent. 3, 71.

⁴ Αὐτ. 2, 43.

τῆς *materia signata*¹. Ἀλλ' ἡ πρώτη αἰτία τοῦ πλήθους καὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ὄντων ὑπάρχει αὐτὸς ὁ θεός. Ὁ θεὸς ὡς ἡ τελειοτάτη δρῶσα αἰτία ποιεῖ τὸ ἀποτέλεσμα ὅμοιον αὐτῷ, ἐφ' ὃσον ἡ δημιουργούμενη φύσις εἶναι δεκτικὴ τῆς ὅμοιότητος· τοιαύτην δ' ὅμοιότητα ἀποκαλύπτουσι μόνον τὰ πολλὰ καὶ διάφορα γένη καὶ εἴδη τῶν δημιουργημάτων. Ἐπειτα δὲ διόσμος ὡς τέλειος ἔπειτε νὰ ἔχῃ καλὴν τάξιν, ἢν ποιεῖν οὐχὶ ἐν ἄλλῳ πολλῷ καὶ παντοῖς γένη ὄντων².

Ἡ τελειότης τοῦ κόσμου ἀπαιτεῖ ἵνα ἡ δημιουργία μὴ περιορίζηται εἰς μόνα τὰ σωματικὰ ἄλλα περιλαμβάνειν καὶ νοερὰ ὄντα· διότι τότε μόνον εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τέλειον, ὅταν ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ ἕιντον αἴτιον. Καὶ διόσμος λοιπὸν ἐπιστρέψει εἰς τὸν θεόν, ὅταν ἔχῃ ὄντα ὅμοια ἐκείνῳ κατὰ τὴν φύσιν, τουτέστι νοερόν. Ἐπειτα δὲ ἡ τοῦ κόσμου τελειότης ἀπαιτεῖ ὄντα, ἅτινα ἐπιστρέφονται εἰς τὸν θεόν οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν ὅμοιότητα τῆς φύσεως ἄλλα καὶ διὰ τῆς ἐνέργειας αὐτῶν. Ἡ ἐνέργεια αὕτη εἶναι οὐδεμία ἄλλη παρὰ τὴν γνῶσιν καὶ βούλησιν, οἵα καὶ ἐγ τῷ θεῷ ἐνυπάρχει. Ἀλλὰ γνῶσιν καὶ βούλησιν ἔχουσι μόνον τὰ νοερὰ ὄντα. Ἀπαιτεῖται ἀλλα διὰ τὸ τῆς τοῦ κόσμου τελειότητος ἡ ὑπαρξία ἐν αὐτῷ ὄντων νοερῶν³. Ὁ θεὸς πρέπει νὰ διακρίνωμεν ἐν τῷ ἐνὶ⁴ δεδημιουργημένῳ κόσμῳ δύο τάξεις, τὴν μὲν τῶν νοερῶν τὴν δὲ τῶν σωματικῶν ὄντων. Τὰ σωματικὰ τάσσονται εἰς διαφόρους κατὰ γένη καὶ εἴδη βιοθρῆδες, ὡν τὴν κατωτάτην κατέχουσι τὰ ἀπλὰ σώματα, τὰ στοιχεῖα. Ταῦτα εἶναι ἡ βάσις τῶν συνθέτων σωμάτων, ἅτινα πάλιν εἶναι ὡς ἥλη πρὸς τὴν τῶν φυτῶν φυχήν. Ἡ δὲ φυτικὴ φυχὴ εἶναι ἡ προϊκόθεσις τῆς αἰσθητικῆς καὶ αὕτη τέλος τῆς νοητικῆς φυχῆς. Οὗτοις ἔχομεν ἐν βιοθρησικῷ διαδοχικῷ σειρᾷ τὰ στοιχεῖα, τὰ σύνθετα σώματα, τὰ φυτά, τὰ ζῶα, τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλως δὲ ἔχει τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὰ ὄντα τὰ νοερά. Ταῦτα δὲν διακρίνονται κατὰ γένη καὶ εἴδη ἀλλ' ἀποτελοῦσιν ἐν γένος ἀγενή διαφόρων εἶδῶν, καθ' ὃσον ἔκαστον νοερὸν ὃν ἀποτελεῖ καθ' ἕαυτὸν ἴδιον εἶδος (*species*)⁵. Τὰ νοερὰ ὄντα ἰστανται ἐνεκу τῆς φύσεως αὐτῶν ἐγγύτατα

¹ Λύτ. 2, 39 «*Specierum distinctio est a forma, singularium autem ejusdem speciei a materia.*

² Λύτ. 2, 45.

³ «Ἐνθ. ἀνωτ.

⁴ Διὰ λόγους τελολογικούς ἀπορρίνει ὁ Θωμᾶς τὴν ὑπαρξίν πολλῶν κόσμων. *De caelo et mundo*. 1, 19.

⁵ *Contra gent.* 2, 93. 3, 22. *De ente /et essentia* 5. «*Quot sunt ibi individua, tot sunt ibi species.*

τῷ θεῷ καὶ κινοῦσι τὰ ὑποδεέστερα. Τὰ δὲ ὅλως σωματικὰ ὅντα κινοῦνται διὰ τῶν ἀγωγών καὶ ἡ τῶν ἐπιγείων κίνησις ἥρτηται ἐκ τῆς τῶν οὐρανίων σωμάτων κινήσεως¹. Οὕτω δὴ τὸ σύμπαν ἀποτελεῖ ἀπηρτισμένον καὶ ἐναρμόνιον σύστημα², αἱ οὐράνιαι σφαῖραι κινοῦνται οὐχὶ διὰ τῶν οἰκείων ψυχῶν ὡς εἰδῶν ἀλλὰ διὰ νῶν, οἵτινες συνάπτονται πρὸς ἐκείνας ἐξωτερικῶς³.

Ἐκ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ὅντων προσήκει ἀκριβέστερος νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῶν ἄγγελων καὶ τῶν ἀνθρώπων.

11. Οἱ ἄγγελοι. Οἱ ἄγγελοι εἶναι τὰ πρωταίτατα καὶ ὑπέρτατα δημιουργῆματα καὶ ἔχουσι τὸ «εἶναι» οὐχὶ δι᾽ ἕαυτῶν ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὗτοι μόστε ὑπάρχει αὐτοῖς διακεκριμένη ἡ οὐσία καὶ ἡ ὑπαρξία· ἀλλ᾽ ὡς κινητοῦ νοερᾶ ὅντα δὲν συνίστανται ἐξ ὅλης καὶ εἴδους⁴. Ἔὰν

*Ο πρῶτος οὐρανὸς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὰ πράγματα τῆς γῆς ἔχει ὁπτήν ἐπὶ τὸ σῶμα ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου *Suumma theol.* I, qu. 15, art. 3.

² Λί κατηγορικαὶ καὶ ἀστρονομικαὶ δοξασίαι τοῦ Θωμᾶ ἔχουσι κατὰ τὸν Duhem ὕδε πως: «Υπάρχουσι δύο κύριαι ὅντων τάξεις, τὸ μὲν αἱ χωρισταὶ οὐσίαι (substantiae separatae), ἀναλλοίωτοι καὶ ἀΐδιοι, κινοῦσαι τοὺς ἀστέρας, τὸ δὲ τὰ γεννητὰ καὶ φθαρτὰ στοιχεῖα. Μεταξὺ αὐτῶν εὑρίσκονται αἱ οὐράνιαι οὐσίαι (substantiae caelestes) μετέχουσαι τῆς φύσεως ἐκείνων ἀμφοτέρων· διὸ καὶ κινοῦνται διττὴν κίνησιν, τὴν μὲν ἐτέραν (αἱτίαν τῆς ἀΐδιου διαρκείας) κυκλικὴν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς περὶ τοὺς πόλους τοῦ κόσμου, τὴν δὲ ἄλλην (αἱτίαν τῶν μεταβολῶν) περιστροφικὴν ἐκ δυσμῶν· πρὸς ἀνατολὰς περὶ τὰς καθέτους τῆς ἐκλειπτικῆς. Τῆς μὲν πρώτης κινήσεως μετέχουσι πάντα τὰ οὐράνια σώματα, τῆς δὲ δευτέρας αἱ διάφοροι σφαῖραι κατὰ βαθμὸν τῆς τελειότητος αὐτῶν καὶ δὴ καὶ τοσούτῳ ἔλαττον ὅσῳ τελειότεραι εἰναι· ἀλλ᾽ ὁ ἔνατος οὐρανός, ἐγγύτατος πρὸς τὰς χωριστὰς οὐσίας, εἶναι ὅλως ξένος τῆς κινήσεως ταύτης.

³ *Suumma theol.* I, qu. 70, art. 3. «Ad hoc autem quod moveat, non opportet quod uniatur ei ut forma sed per contactum virtutis, sicut motor unitur mobili». Σημειώδεις δὲ ὅτι ὁ Θωμᾶς ποιεῖται περὶ τούτων λόγων κατὰ τρόπον ὑποθετικὸν καὶ ἀντιρρήσεων ἐπιδεκτικόν, πρβλ. In lib. II de caelo et mundo, lect. 27 καὶ *Suumma theol.* I, qu. 70 art. 3.

⁴ «Ἡ ὑπόθεσις ὅτι πάντα τὰ ὅντα μετέχουσι μιᾶς καθολικῆς ὅλης, εἶναι ὑνυπόστατος, ὅπότε δὴ τὰ οὐράνια σώματα δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν τοῖς ὑπὸ τὴν σελήνην ὅλην. In 1. sent. 2, dist. 12, qu. 1. Τὰ καθὸ πνεύματα σύγκεινται οὐχὶ ἐξ ὅλης καὶ εἴδους ἀλλὰ ἐξ εἴδους καὶ «εἶναι». *Suumma theol.* I, qu. 75, art. 5. act. 4. «In substantiis vero intellectualibus est compositio ex actu et potentia; non quidem ex materia et forma sed ex forma et esse participato».

τὰ νοερὰ ὅντα εἶχον ὑλὴν, αὗτη πάντως θὰ διέφερε τῆς τῶν σωμάτων ὑλῆς· οὐτοῦ δὲ οὐ καθόλου ὑλὴ θὰ διεκρίνετο εἰς δύο, εἰς τὴν σωματικὴν καὶ εἰς τὴν νοερὰν ὑλὴν. Ἀλλ' ὡς διακρινομένη η̄ ὑλὴ εἰς μέρη θὰ εἶχε ποσόν. Ὡστε τὰ νοερὰ ὅντα θὰ μπήγοντο εἰς τὴν τοῦ ποσοῦ κατηγορίαν, ὅπερ ἀντίκειται τῇ ἐννοίᾳ αὐτῶν¹. Οἱ ἄγγελοι λοιπὸν εἶναι καθαρὰ εῖδη, πάσης ὑλῆς ἀμοιβα. Λιὸν καὶ οὐ κατὰ τόπον σχέσις αὐτῶν διαφέρει τῆς τῶν πνευματικῶν ὅντων. Οἱ ἄγγελοι δηλαδὴ ὡς δημιουργημένοι καὶ πεπερασμένοι ὅντα δὲν εἶναι, ὡς δὲν θεός, πανταχοῦ ἀλλ' ἐν ὅριονένθι τόπῳ παρόντες. Ἐνῷ δύμως τὰ σώματα κατέχουσιν ἐνεκαὶ τοῦ διαστατοῦ μοῖραίν τινα ἐν τῷ τόπῳ καὶ οὐκ' αὐτοῦ περιέχονται, οἱ ἄγγελοι κατέχουσιν κατὰ τὸ ποσὸν τῆς δυνάμεως (quantitas virtutis) τοιαύτην ἐν τῷ τόπῳ θέσιν ὥστε δὲν περιέχονται ἀλλά πως περιέχουσι τὸν τόπον². Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπάρχουσιν ὅλως τῶν τοπικῶν περιορισμῶν ἐλεύθεροι, δὲν δύνανται ἔκαστος νὰ εὑρίσκηται συγχρόνως ἐν πολλοῖς τόποις οὐδὲ πλείστοις ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ³. Οἱ ἄγγελοι ὡς πάσης μὲν ὑλῆς ἀπηλλαγμένοι εἶναι κατὰ πνευματικὸν λόγον ἀδιάφοροι καὶ ἀνώλευθοι⁴, ὡς καθαρῶσι δὲ πνευματικὰ ὅντα διάγονταιν ὅλως πνευματικὸν βίον καὶ ἔχουσι γνῶσιν καὶ βούλησιν. Η τούτων γνῶσις εἶναι ἀΐδιος νοητικὴ ἐνέργεια⁵, δι' οὓς τὴν ίδιαν αὐτῶν οὐσίαν τελείως διορῶσιν. Ἀλλὰ καὶ τὰ διάφορα αὐτῶν ἀνώτερα τε καὶ κατιότερα ὅντα γινώσκουσι πλὴν ὅτι χρῆσονται πρὸς τοῦτο ἐννοιῶν οὐπὸ τοῦ θεοῦ ἐμποιούμενων⁶. Γινώσκουσι δὲ οὐ μόνον τὰ καθόλου ἀλλὰ καὶ τὰ καθ' ἔκαστον· τὸ μέλλον καὶ τὸ αὔτὸν εἶναι γνώριμον μόνῳ τῷ θεῷ, τοῖς δὲ ἄγγελοις δύναται νὰ γνωσθῇ ἀπλῶς δι' ἀποκαλύψεως⁷. Καὶ τὸν θεὸν

¹ Summa theol. I, qu. 50, art. 2.

² Summa theol. I, qu. 52, art. 1. «Angelus dicitur esse in loco corporeo non ut contentum sed ut continuens aliquo modo».

³ Εὐθ. ἀνωτ. art. 2 καὶ 3.

⁴ Αὐτ. qu. 50, art. 5. Η παῖσις τῆς ὑπάρξεως τῶν πνευματικῶν ὅντων θὰ προήρχετο μόνον ἐκ τοῦ θεοῦ, ὅστις ὡς δημιουργὸς θὰ ἀπεστέρει αὐτὰ τὸ εἶναι. Αὐτ. qu. 75, art. 6. «cum dicitur aliquid vertibile in nihil non importatur in creatura potentia ad non esse sed in creatore potentia ad hoc quod esse non influat».

⁵ Η εἰς τοὺς ἀνθρώπους ίδιάζουσα διάκρισις τῆς δυνάμει καὶ ἐνεργεία νοήσεως δὲν ισχύει ἐπὶ τῶν ἄγγελων, ὃν οὐ νόησις εἶναι μὲν καθαρὰ ἐνέργεια. Contra gent. 2, 96.

⁶ Αὐτ. 2, 97. Summa theol. I, qu. 56, art. 1. qu. 55, art. 1 καὶ 2. De verit. qu. 8, art. 7.

⁷ Summa theol. I, qu. 57, art. 1 καὶ 2.

ἔτι δύνανται νὰ γνωρίσουσι διὰ τῆς ἐνυπαρχούσης αὐτοῖς εἰκόνος ἔκείνουν¹. Ἐχοντες ἐλευθερίαν βουλήσεως κέκτηνται διττὴν ἀγάπην, φυσικὴν καὶ προαιρετικήν· καὶ δι' ἐκείνης μὲν ἐφίενται τῆς εὐδαιμονίας διὰ δὲ ταύτης τῶν προσφόρων εἰς τὴν εὐδαιμονίαν μεθόδων. Ἡ προαιρετικὴ καὶ ἐλευθέρα ἀγάπη ἔχει τοιπολίην ἀναφορὰν καὶ εἶναι ἀγάπη τῶν ἀγέλων πρὸς ἑαυτούς, ἀγάπη πρὸς ἄλλα ἔλλογα ὅντα καὶ ἀγάπη πρὸς τὸν θεόν².

(Οἱ ἄγγελοι ἀμαρτηματιουργηθέντες δὲν ἔλαβον τὴν ὑπὲρ φύσιν μακαριότητα ἀλλ᾽ ἔμελλον νὰ τύχωσιν αὐτῆς διὰ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰς τὸν θεὸν ὑποταγῆς. Καὶ ταῦτα ἄλλοι μὲν ἐποίησαν καὶ ποιήσαντες ἀπέλαυσαν τῆς μακαριότητος, ἄλλοι δὲ ἡρονήθησαν καὶ εἰς κατάκοισιν περιέπεσον. Ἐκεῖνοι μνυψώθησαν εἰς γνῶσιν ἀνωτέραν ἢ κατὰ τὰς ἑαυτῶν φυσικὰς δυνάμεις· διὸ οὐ μόνον γινώσκουσι τὸν θεὸν ἀμέσως ἄλλα καὶ θεῶνται ἐν τῷ θείῳ Λόγῳ τὰς τῶν ὅντων ἰδέας³. Εἰρήσωσι δὲ ὅτι διακρίνει ὁ Θωμᾶς κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν ἐννέα ἀγγέλων τάξεις, ὃν ἀκροτάτη εἶναι ἡ τῶν Σαραφείμ, ἔχουσα ἐπόμενα τὰ Χερούβειμ, τοὺς Θρόνους, τὰς Κυριότητας, τὰς Δυνάμεις, τὰς Ἐξουσίας, τὰς Ἀρχάς, τοὺς Ἀρχαγγέλους καὶ τοὺς Ἀγγέλους. Ἐκάστη αὐτῶν μεταβιβάζει εἰς τὴν κατωτέραν τὰ νοητὰ εἶδη, τὴν μοῖραν τοῦ θείου φωτός⁴. Εἰς τὴν κατωτέραν τῶν ἀγγέλων τάξιν ἀκολουθοῦσιν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαί⁵.

12. **Ανθρωπολογία· φύσις καὶ ἀθανασία τῆς ψυχῆς.* Ψυχὴ καθόλου εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς ζωῆς ἐν τοῖς ὑπὸ τὴν σελήνην ζῶσι⁶. Ζωὴν δὲ κέκτηται ὅτι ἔχει ἐν ἑαυτῷ καὶ δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως⁷. Τῆς ζωῆς λοιπὸν ταύτης ἀρχὴ εἶναι ἡ ψυχή. Καὶ ἐπειδὴ

¹ Summa theol. I, qu. 56, art. 3.

² Λύτ. I, qu. 59, art. 2, qu. 60, art. 1—5.

³ Summa theol. I, qu. 62, art. 1. De verit. qu. 8, art. 4.

⁴ Ἀνὰ τρεῖς αἱ εἰρημέναι τάξεις ἀποτελοῦσι μίαν ἱεραρχίαν· ὅθεν οἱ ἄγγελοι ἀπαρτίζουσιν ἐν συνόλῳ τρεῖς ἱεραρχίας. Contra gent. 3, 80. Summa theol. I, qu. 108, art. 1—6.

⁵ Contra gent. 3, 81.

⁶ Summa theol. I, qu. 75, art. 1 «Anima dicitur primum principium vitae in his, quae apud nos virunt». Opusc. 43, 1 «Anima est primum principium vitae in istis rebus inferioribus».

⁷ De verit. qu. 4, art. 8. «Illud enim proprie vivere dicimus, quod in se ipso habet principium motus vel operationis cuiuscumque». De anima 2, lect. 5.

ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἀρχὴ πάσης ζωῆς, διότε οἱ ἀγγελοὶ ζῶσι χωρὶς νὰ ἔχουσι ψυχήν, δοῦσεται ὡς πρώτη ἀρχὴ τῆς ζωῆς φυσικῶν ὄργανικῶν ὅντων, οἷα εὑρίσκονται ἐν τῇ ὑπὸ τῷ σελήνην χόρᾳ¹. Τοιαύτῃ οὖσα ἡ ψυχὴ πρέπει βεβαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πρώτη ἐνέργεια (actus primus) τοῦ φυσικοῦ ὄργανικοῦ σώματος². Ἐπειδὴ δὲ τρεῖς διάφοροι εἶναι τῆς ζωῆς αἱ βασικῆδες, τοία πρέπει καὶ τῆς ψυχῆς νὰ διακριθῶσι τὰ εἶδη, τ. ἔ. ψυχὴ φυτικὴ καὶ ψυχὴ ζώου καὶ ψυχὴ ἀνθρωπίνη³. Ἡ ψυχὴ καθόλου δὲν εἶναι σῶμα ἀλλ' ἄλλος οὐσίας διότι εἶναι ἡ ἐνέργεια καὶ τὸ εἶδος τοῦ σώματος.⁴ Ἐπειτα δὲ πᾶν σῶμα ὡς τοιοῦτον ἔχει μέρη καὶ προστομέτερη ἀρχὴν συνιάπτονταν αὐτὰ εἰς ἐνότητα· ἡ ἀρχὴ αὕτη (ἡ ψυχὴ) εἶναι ἄλλος, διότι ἄλλως θὰ προστέθετε ἐτέραν ἀρχὴν καὶ οὗτος ἐπ' ἀπειρον. Τέλος ἡ ψυχὴ εἶναι ἐν τῷ ὅλῳ σώματι καὶ ἐπομένως ἀσώματος, διότι δύο σώματα δὲν ὑπάρχουσι συγχρόνως ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ⁵. Ωστετος δὲν εἶναι ἡ ψυχὴ προῦδη τῆς μεῖζεως τῶν τοῦ σώματος στοιχείου, οἷον μῷουνία ἡ διάτεστης τοῦ σώματος ἄλλως τε καὶ διότι δὲν ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, αὐξησιν καὶ ἔλάττωσιν⁶. Εἴ καὶ εἶναι αἱ ψυχαὶ ἀσώματοι, δημος δὲν ὑπάρχουσι πᾶσαι ἀνεν τοῦ σώματος. Λί μὲν τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων ψυχαὶ εἶναι μὲν διάφοροι τοῦ σώματος, οἱ δημάρχουσιν εἶδος καὶ ἐνέργεια, ἀλλ' ἐν ταῖς λειτουργίαις αὐτῶν συνιάπτονται ὅλως τῇ σωματικῇ ὅλῃ.⁷ Ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ οὐ μόνον ἄλλος εἶναι ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτὴν ὑπάρχουσα δημόσια.⁸ Οτι ἡ ἐνέργεια αὕτης, ἥτοι ἡ νόησις, εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν σωματικῶν ὄργάνων, ἀποδεικνύει ὁ Θωμᾶς ἀκολουθῶν τῷ Ἀλβέρτῳ. Ἐάν, λέγει, ἡ νόησις ἥτο σωματικὴ ἐνέργεια, θὰ ἥτο ἀδύνατος ἡ γνῶσις τῶν καθόλου καὶ γενικῶν. Ὁπότε δὲ ἡ νόησις εἶναι ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ τῶν ὄργάνων ἀνεξάρτητος ἐνέργεια, ἐπειτα δὲ καὶ ἡ αἰτία αὕτης, ἡ ψυχή, εἶναι ὠσαύτως διάφορος τοῦ σωματικοῦ ὄργανισμοῦ καὶ δὲν ἄλλον⁹. Ὁτι

¹ Ἐν τῷ ζῶντι ὄργανισμῷ ἐνεργοῦσι πολλὰ μέλη ὡς ἀρχαὶ τῆς ζωῆς. Ο δρθαλμὸς φέρ² εἰπεῖν εἶναι ἀρχὴ τῆς δράσεως, ἡ παρδία τῆς πυκλοφορίας τοῦ αἵματος³ δὲν καλοῦνται δημος ταῦτα ψυχή, διότι δὲν ἐνεργοῦσιν ἐξ ἑαυτῶν ἀλλὰ δι' ἐτέρου. τουτέστι τῆς ψυχῆς. Ἐντεῦθεν νοεῖται ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ ψυχὴ ὠρίσθη ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς ζωῆς. Opusc. 43, 1.

² Summa theol. I, qu. 75, art. 1.

³ Aut. qu. 18, art. 3.

⁴ Contra gent. 2, 65.

⁵ Aut. 2, 64.

⁶ Summa theol. qu. 75, art. 2 καὶ 3.

η νόησις δὲν εἶναι σωματικὴ ἐνέργεια, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι
ἀναιρέεται εἰς ἑαυτήν· στρειρομένη εἰς ἑαυτήν (αὐτοσυνειδησία) μαρ-
τυρεῖ ὅτι εἶναι πνευματικὴ ἐνέργεια καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ ψυχή, ἡ
ἀρχὴ τῆς νοήσεως, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς πνευματικὸν ὅν¹. Ἡ ψυχὴ
ὅς πνευματικὸν καὶ νομικὸν ἔνειι ασώματος καὶ ἄῤῥενος ὑπόστασις,
ἀσώματον καὶ καθαρὸν εἶδος. Τοιαύτη οὖσα ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπλὴ² καὶ
ἀφθαρτος. Αἱτιὶ ἡ φιλορᾶ ἔγκειται ἐν τῷ χωρισμῷ τοῦ εἶδους ἀπὸ
τῆς ὕλης, ἀλλὰ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ οὐδεμίαν ἔχουσα σύνθεσιν ὕλης
καὶ εἶδους εἰς οὐδεμίαν εὐλόγως ὑπόκειται φιλοράν³. Ἐπειτα δὲ τὸ
εἶδος εἶναι, ὡς γνωστόν, ἐκάστῳ ἡ αἰτία τοῦ «εἶναι», διότι διὰ τοῦ
εἶδους εἶναι ἔκαστον πραγματικόν. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὑφίσταται τὸ εἶ-
δος, εἶναι τὸ ὅν, εἰς δὲ ἀνήκει ἔκεινο, πραγματικόν. Ἄφου δὲ τὸ εἶ-
δος εἶναι τὸ ὅν, δὲν δύναται τὸ παράπαν νὰ ἀποβάλῃ τὸ «εἶναι».
Καὶ ἡ ψυχὴ ἂρα ὡς τοιοῦτον εἶδος εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τῆς ὑπάρχειας
καὶ ἀφθαρτος⁴. Προστεθήτω ὅτι τὸ εἶδος θὰ ἐφιείρετο ἢ ὑπὸ τῆς
ἀντιθέσεως ἢ ἐνεκαὶ τῆς φιλορᾶς τοῦ οἰκείου φυρέως ἢ τέλος ἐνεκαὶ τῆς
ἔλλειψεως δρῶντος αἰτίου. Ἐκ πάντων ὅμιως τούτων οὐδὲν συμβαίνει
τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ· διότι αὕτη οὔτε ἀντίθεσιν ἔχει καθὰ ἄῤῥενος οὔτε
ὅς φροδέα τὸ σῶμα καθὰ διάφορος αὐτοῦ οὔτε τέλος δύναται νὰ ὑπο-
στῇ ἔλλειψιν τῆς αἰτίας, ὅπότε ἔχει τοιαύτην μάνη μόνην, τὴν ἀΐδιον
αἰτίαν⁵. Πρὸς δὲ ἔτι ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀρετή, αἵτινες ἀποτελοῦσι τοῦ
ἀνθρώπου τὴν τελείωσιν, ἀπαιτοῦσιν ἀπόλυτην καὶ χωρισμὸν τῆς ψυ-
χῆς ἀπὸ τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ σωματικοῦ. Ἀλλ' ὅτι ποιεῖ τὴν τελείωσιν,
τοῦτο ἀδύνατον νὰ ἀπεργάζηται τὴν φιλοράν. Ὡστε δὲ ἀπὸ τοῦ σώμα-
τος χωρισμὸς τῆς ψυχῆς τελειοῦ, δὲν φθείρει αὐτήν. Ἡ ψυχὴ ἂρα εἶναι

¹ *Contra gent.* 2, 49. Πρὸς τὴν ἔγνωσιν ὅτι ἀτονία καὶ ἀσθένεια τοῦ
σώματος διακωλύει τὴν νόησιν παρατηρεῖ ὁ Θωμᾶς ὅτι τοῦτο δὲν ἀποδεικνύει
ὅτι ἡ νόησις εἶναι σωματικὴ ἐνέργεια· τοῦ πράγματος αἰτία εἶναι αὕτη, ὅτι
ἡ αἴσθησις ἀδυνατεῖ διὰ τῶν δργάνων ἀσθένειαν νὰ πορίσῃ προσηκόντως
τῇ νοήσει τὰς κατ' αἴσθησιν παρατηρήσεις, εἰς μὲν ἡ νόησις ἀναιρέεται.
Summa theol. I, qu. 75, art. 3.

² Ἡ ψυχὴ, πάσης ὕλης ἀπηλλαγμένη, εἶναι προφανῶς ἀπλὴ. Ἡ ἀπλότης
δὲ αὕτη εἶναι φυσική· μεταφυσικὴν ὅμιως ἀπλότητα δὲν ἔχει οὔτε ἡ ψυχὴ οὔτε
ἄλλο δημιούργημα, διότι τὰ νοερὰ ὅντα πάντα σύγκεινται ἐξ οὐσίας καὶ «εἶναι»,
ἐκ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας. *Contra gent.* 2, 52.

³ *De anima*, qu. unic. art. 14. *Contra gent.* 2, 55.

⁴ *Summa theol.* I, qu. 75, art. 6.

⁵ *Contra gent.* 2, 55, 79.

ἀφθαρτος. Τέλος ὁ φυσικὸς τοῦ ἀνθρώπου πόθος, ὁ πόθος πρὸς τὴν ἀτελεύτητον ὑπαρξίαν, ἀδύνατον γὰρ εἶναι κενὸς καὶ μάταιος. Καὶ ἐκ τῆς αὐτοσυνειδησίας λοιπὸν καὶ τοῦ πόθου συνάγεται ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος¹. Χωρισθεῖσα ἀπὸ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ διατελεῖ ἔχουσα γνωστικὴν καὶ βουλητικὴν ἐνέργειαν², ἐν ᾧ ἔγκειται ὁ ἴδιος αὐτῆς πνευματικὸς βίος³. Ἐν δὲ τῇ καταστάσει ταύτῃ ὁ τῆς γνώσεως τρόπος δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ ὅτε ἡ ψυχὴ συνήπτετο πρὸς τὸ σῶμα. Ἐκτὸς δηλαδὴ τοῦ σώματος ὑπάρχουσα ἡ ψυχὴ γινώσκει οὐχὶ δι’ ἐννοιῶν ἐκ τῶν κατ’ αἰσθησιν παρατηρήσεων προσγενομένων ἀλλ’, ὥπως οἱ ἄγγελοι, δι’ ἐννοιῶν, αἵτινες διὰ τῆς τοῦ θείου φρωτὸς ἐπενεργείας ἀμέσως αὐτῇ ἐμποιοῦνται⁴. Σημειῶδες δ’ ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τῆς γνώσεως καὶ⁵ ἐαυτὸν μὲν λαμβανόμενος εἶναι τελειότερος ἀλλὰ πρὸς τὴν ψυχὴν ἰσχύει τούναντίον. Λιότι ἡ ψυχὴ τὴν κατωτάτην τοῦ πνευματικοῦ βίου βαθμοῦ κατέχουσα ἔχει γνωστικὴν δύναμιν ἀσθενῆ καὶ πρὸς ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων γνῶσιν χωρίζει πλειόνων καὶ προσέτι ἥττον γενικῶν ἐννοιῶν ἢ αἱ ἀνότεραι πνευματικαὶ ὑποστάσεις· τοιαύτας ἐννοίας λαμβάνει διὰ τῶν κατ’ αἰσθησιν παρατηρήσεων καὶ ἐπομένως κατὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα σύνδεσιν. Διὸ ἡ μετὰ τὸν ἀπὸ τοῦ

¹ *Contra gent.* 2, 79. *De anima* qu. un. art. 1, i.

² Ἡ ἀθανασία δὲν περιορίζεται ἐν τῇ νοήσει ἀλλ’ ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰς κατωτέρας δυνάμεις ὡς ἀνηκούσας ὑπαύτως τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ. *Summa theol.* I, qu. 76, art. 4. «Dicendum est, quod nulla alia forma substantialis est in homine nisi sola anima intellectiva, et quod ipsa sicut virtute continet animam sensitivam et nutritivam, ita virtute continet omnes inferiores formas et facit ipsa sola, quidquid im perfectiores formae in aliis faciunt».

³ Ἡ τὴν προσωπικὴν ἀθανασίαν αἰρουσα δοξασία, καὶ⁶ ἐν πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχει εἰς ἀθάνατος νοῦς, (*intellexum substantiam esse omnino ab anima separatum, esse que ipsum in omnibus hominibus*), θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ ὡς ἀποεπίλεπτος ποιος πλάνη (*error indecentior*). Ἐάν ἐνυπῆρχεν ἐν πᾶσιν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς νοῦς, ἐποφετε τὰ διάφορα πρόσωπα νὰ ἀπετέλουν μίαν ἀτομικότητα καὶ νὰ είχον ὅμοιότητα νοήσεως· ὅπερ ἀντίκειται πρὸς τὴν ἐμπειρίαν.

⁴ *In 1. sent. 4, dist. 50, qu. 1, art. 1.* Ὁ τρόπος οὗτος τῆς γνώσεως εἶναι τῇ ψυχῇ οὐχὶ μὲν *contra naturam* ἀλλὰ πάντως *praeter naturam*, διότι δὲν συμφωνεῖ τῇ φύσει αὐτῆς πρωτοισμένης νὰ συνάπτηται πρὸς τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὴν σύνδεσιν ταύτην νὰ γινώσκῃ. Ἡ ψυχὴ καὶ χωρισθεῖσα ἀπὸ τοῦ σώματος διατελεῖ ἔχουσα φυσικὴν πρὸς τὸ σῶμα κλίσιν. *De anima*, qu. un. art. 15. *Summa theol.* I, qu. 89, art. 1 καὶ qu. 76, art. 1.

σώματος χωρισμὸν γνῶσις τῆς ψυχῆς εἶναι ἀτελεστέρα τῆς διὰ τῶν κατ' αἰσθησιν παραστάσεων γινομένης¹. Ἡ ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισθεῖσα ψυχὴ γινώσκει πρῶτον μὲν καὶ κυρίως ἑαυτὴν ἀμέσως ἐπειτα δὲ τὰς ἄλλας ψυχὰς τελείως καὶ τοὺς ἀγγέλους ἀτελῶς· τῶν δὲ φυσικῶν πραγμάτων ἔχει γνῶσιν διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐμποιουμένων αὐτῇ ἐννοιῶν, ἀλλ' ἡ τοιαύτῃ γνῶσις εἶναι γενικὴ καὶ συγκεχυμένη².

13. Ἡ πρὸς τὸ σῶμα σχέσις τῆς ψυχῆς. Εἰ καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι δὲ καθ' ἑαυτὸν ὑπάρχον, ὅμως συνάπτεται πρὸς τὸ σῶμα. Ἀλλὰ τίς ἀριτεῖται πρὸς τὸ σῶμα σχέσις τῆς ψυχῆς; Ἡ ψυχή, λέγει, δὲν συνάπτεται πρὸς τὸ σῶμα ἀπλῶς ὡς κινοῦσα ἀρχὴ³ οὐδὲ συμπίπτει ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἐννοια πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς. Σῶμα καὶ ψυχὴ ἐμφανίζουσιν οὐσιώδη ἐνότητα καὶ συναποτελοῦσι τὸν ἀνθρώπον, ἐν φρεῷ ἡ μὲν ψυχὴ εἶναι τὸ εἶδος, τὸ δὲ σῶμα ἡ ὕλη· ἡ ψυχὴ ἔχει πρὸς τὸ σῶμα ὡς τὸ εἶδος πρὸς τὴν ὕλην⁴. Πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ πράγματος παρατηρεῖ ὁ φιλόσοφος ὅτι ἡ φύσις ἑκάστου ὄντος ἐμφαίνεται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ· ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου κυρία καὶ ἴδιάζουσα ἐνέργεια εἶναι ἡ νόησις, διὸ ἡς προέχει πάντων τῶν ἀλλων ἐμψύχων. Ἡ αἵτια ἀριτεῖται τῆς νοήσεως εἶναι ἡ εἰδοποιὸς φύσις τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἐπειδὴ τὸ εἰδοποιοῦν ἑκαστον εἶναι τὸ εἶδος αὐτοῦ, φανερὸν ὅτι ἡ αἵτια τῆς νοήσεως, τ. ἐ. ἡ νοητικὴ ψυχὴ, εἶναι τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου. Πρὸς δὲ ἔτι τὸ διὸ οὖν τι μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ «εἶναι» θεωρεῖται ὡς τὸ εἶδος αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ζῆι καὶ ἐνεργεῖ διὰ τῆς ψυχῆς· ἡ ψυχὴ ἀριτεῖται τὸ οὐσιῶδες εἶδος τοῦ σώματος⁵. Ἡ ψυχὴ ὡς οὐσιῶδες εἶδος μεταδίδει τὸ «εἶναι» αὐτῆς τῷ σώματι καὶ ἐξ ἀμφοτέρων συναποτελεῖται ἡ ἐνιαία τοῦ

¹ In 1. sent. 4, dist. 50, qu. 1, art. 1. De anima qu. un. art. 15. De verit. qu. 19, art. 1.

² De anima qu. un. art. 17. Summa theol. I, qu. 89, art. 3. Τὰ εἰρημένα ἀναφέρονται εἰς τὴν φυσικὴν τῆς ψυχῆς γνῶσιν· διότι κατὰ τὴν ὑπερφυσικὴν γνῶσιν ἐποκτεύει ἐκείνη ἐν τῷ θεῷ καὶ ὅσα ἔτι κατὰ φυσικὸν τῷ πόλον ἀδυνατεῖ νὰ μάθῃ. Summa theol. I, qu. 89, art. 8. De verit. qu. 19, art. 1.

³ Ὁ Θωμᾶς ἀποκρούων τὴν πλατωνικὴν ἐκδοχὴν πειρᾶται νὰ δεῖξῃ ὅτι ἡ σώματος καὶ ψυχῆς ἐνωσις δὲν εἶναι δυναμικὴ σύγδεσις (per contactum virtutis). Contra Gent. 2, 37. 56. 57.

⁴ Λότ. 2, 56.

⁵ Summa theol. I, qu. 76, art. 1. Contra Gent. 2, 57. De anima qu. un. art. 1.